

Stressmottagningen.se

Stress & utmattningssyndrom

Kerstin Jeding, leg. psykolog & fil. dr.

Guidad stresshantering – sök på Stressmottagningen som 'artist'

 Spotify
  MUSIC
  TIDAL

Stressmottagningen

1

Alla pratar om stress

Stressmottagningen

3

Vad belastar oss?

Då:

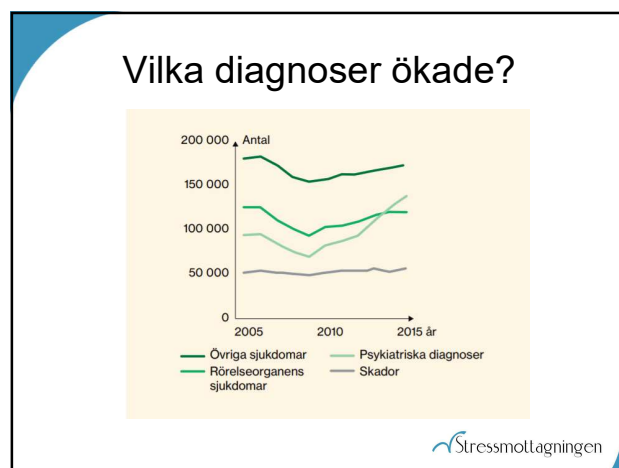
- Fysiskt tungt arbete
- Dåliga arbetsförhållanden (fysisk arbetsmiljö)

Nu:

- Mentalt intensivt arbete
- Dåliga arbetsförhållanden (social arbetsmiljö)

Stressmottagningen

6

7

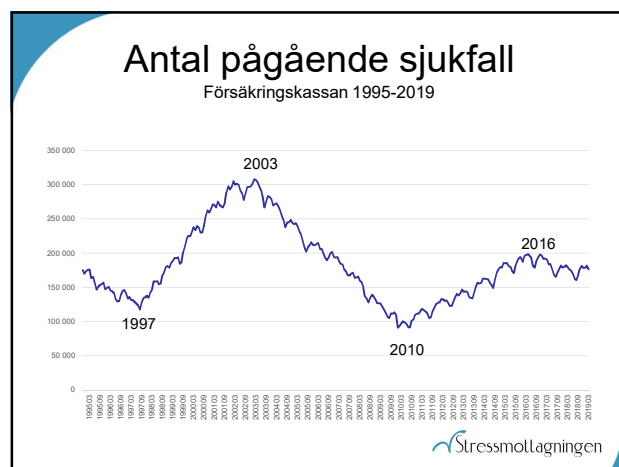
F43

"Anpassningsstörningar och reaktion på svår stress"

F43.0	Akut stressreaktion	AKUT TRAUMA
F43.1	Posttraumatiskt stressyndrom	
F43.2	Anpassningsstörning	LÅÅÅÅÅNGVARIG STRESSEXPONERING
F43.8A	Utmattningssyndrom	
F43.9	Reaktion på svår stress, ospecificerad	

Stressmottagningen

8

9

10

Vilken är vårdens roll?

Kan vi i vården förändra
vad människor exponeras för?

Var går gränsen mellan att behandla
sjukdom och stötta vid svårigheter?

Trygga i vad som är vårt uppdrag

Stressmottagningen

12

Arbete är salutogent

- I snitt sämre hälsa hos tex arbetslösa
- Arbetet anses ge fördelar som:
  - Regelbunden aktivitet
  - Tidsstruktur
  - Kontakter med andra människor
  - Kollektiva mål
  - Social status, identitet

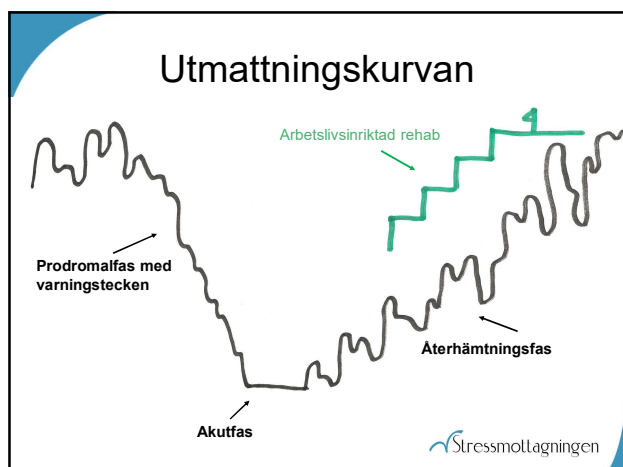
Marie Jahoda et al

Stressmottagningen

13

14

15

Stress: Varningstecken

- **Alltför uppvarvad**, rastlös eller svårt att varva ner eller vila
- **Fysiska symtom på uppvarvning** (eller ångest):
hjärtklappning, yttigare andning, yrsel, stickningar mm
- **Spänningar/värk** tex i nacke/axlar/käkar
- **Emotionell**: lättirriterad eller gråter lätt
- **Magbesvär**
- **Kognitiva problem** som koncentrationssvårigheter, svårt att fatta beslut, svårt hålla röd tråd (och oro kring egna prestationen)
- **Sömnpromblem**
- **Trötthet**

Stressmottagningen

16

Diagnoskriterier Utmattningssyndrom

A. Utmattning + identifierbara **stressfaktorer**

B. Brist på psykisk energi dominerar bilden

C. Minst 4 symptom av en lista med 6

(kognitiva symtom, nedsatt förmåga att hantera krav/göra saker under tidspress, känslomässig labilitet/irritabilitet, sömnstörning, kroppslig svaghet/ uttrötthet/ värk /bröstsmärtor/ hjärtklappning/ magtarmbesvär/ yrsel/ ljudkänslighet)

17

Stressad	Utmattad
<ul style="list-style-type: none"> • Uppvarvad, rastlös • Hjärtklappning, ytligare andning, yrsel, stickningar mm • Spänningar/värk • emotionell/lättirriterad • Magbesvär • Kognitiva symtom • Sömnproblem • Trötthet 	<ul style="list-style-type: none"> • Identifierbara långvariga stressfaktorer har förelegat • Utmattning • Brist på psykisk energi dominerar bilden • Ytterligare symtom som kognitiva symtom, värk, yrsel, sömnstörning, kravkänslighet, emotionell/lättirriterad, uttröttbar, mm

18

Formulär

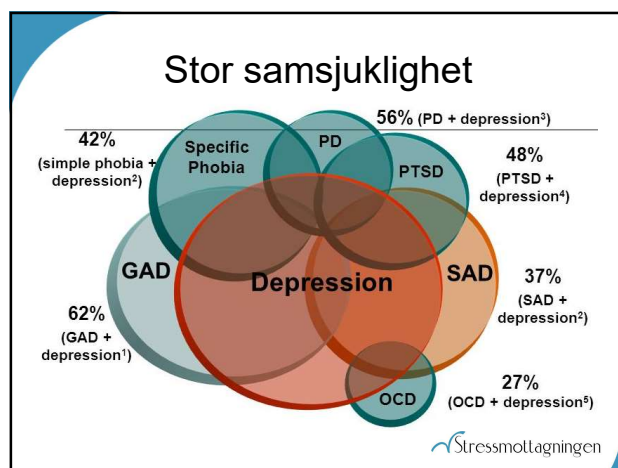
KES, KEDS, SMBQ
mäter "symtom på utmattning".

- Låga värden: har inte UMS
- Höga värden: kan ha UMS eller annan ohälsa

Formulären är inte specifika och kan inte urskilja UMS från annan ohälsa. De kan alltså främst utesluta den.

20

21

<p>Ångest (GAD)</p> <ul style="list-style-type: none"> Oro Muskelspänningar Palpitationer Svettningar Torr mun Yrsel Illamående Darrningar 	<p>Kognitiva symtom Brist på energi Lättuttröttad Sömnstörning</p>	<p>Depression</p> <ul style="list-style-type: none"> Nedstämdhet Minskat intresse/glädje Aptit/viktförändring Värdelöshetstankar Värdelöshetskänslor Suicidtankar/planer
---	--	---

Utmattningssyndrom?

22

Uteslutningsdiagnos?

Uteslut aktivt att annan diagnos bättre förklarar patientens ohälsa

- Psykiska diagnoser
- Somatiska diagnoser

23

2003 Expertrapporten
2005 Diagnosen antas
2008 Beslutsstöd för sjukskrivning

Se www.socialstyrelsen.se

24

Vilka diagnoser används internationellt?

- Stress
- Anpassningsstörning/Adjustment disorder
- Burnout (med olika definitioner)
- Clinical burnout
- Work-related neurastenia
- Work-related exhaustion
- ME/CFS

- Utöver andra psykiatriska diagnoser (depression, ångest) och somatiska (värk)

25

Försäkringsmedicinskt beslutsstöd

För depression:

- Undvik sjukskrivning, eller deltidssjukskrivning (undantagsvis heltid) max 3-6 månader

För utmattningssyndrom:

- I akuta faser hel/deltid i upp till 6 månader, vid kvarstående kognitiva svårigheter **heltid upp till 1 år eller mer**. Partiell sjukskrivning vid återgång i arbete.

26

Könsskillnaderna

- Vi sjukskrivs för olika diagnoser (FK 1818)
- Det finns också skillnader i hur vi sjukskrivs, ex
  - kvinnor sjukskrivs 20/30% mer vid samma självskattade hälsa/arbetsförmåga enligt RRV 2019
- Ojämliga livsvillkor: Kvinnor har högre total arbetstid, ex
  - SCB's Tidsanvändningsstudie (2016): Kvinnor 5 timmar mer obetalt arbete/vecka
- Ojämliga arbetsvillkor: Fler kvinnor än män exponeras för dåliga arbetsförhållanden, ex
  - 73% av cheferna inom hemtjänsten har fler än 30 medarbetare – inom teknisk verksamhet är det 10% (Arbetsmiljöverket, 2014)
  - Kvinnor och män med likartade arbetsvillkor utvecklar i lika hög grad depressionssymtom respektive symtom på utmattningssyndrom (SBU, 2014)
  - En man i ett kvinnodominerat yrke har dubbelt så stor risk för stressrelaterad sjukskrivning som en man i ett mansdominerat yrke (Vision 2016)

29

Angående *individuella* faktors förklaringsvärde: hur skulle "perfektionism" kunna öka så markant hos så många på fem år? Och sen sjunka lika snabbt?

34

Vad beror utmattningssyndrom på?

Kunskapsläget 2014 enligt SBU:

Symtom på utmattningssyndrom relaterar till **i vilken utsträckning vi exponeras för sedan länge kända dåliga arbetsförhållanden som låga påverkansmöjligheter och lågt socialt stöd.**

35

Stressmottagningen

Specialistvård MMR2

Multimodalt rehabprogram, upp till 6 mån

- Psykoterapi
- Fysioterapi
- Arbetsterapi

Medicinska utredningen mycket viktig!

36

Stressrelaterad ohälsa

Man kan inte ANSTRÄNGA sig ur

Man kan inte VILA sig ur

Man behöver **BALANSERA** sig ur

37

Psykoterapi

- **Behandla tröttheten: beteendemönster runt aktivitet och återhämtning, sömnbehandling**
- Hantera pågående psykiska symtom (tankar, känslor, kroppsfrömmelser)
- Förebygg återfall (stresshantering?)

Vi ger 8 gruppssessioner och 2-3+ individuella sessioner

38

Vad är god återhämtning?

Ansträngning	Trötthet	Återhämtning
Träna, gräva, bära flyttlådor, promenera, städa, cykla...	Fysisk trötthet	Arbeta vid datorn, kolla FB, läsa, lyssna på podd, spela datorspel...
Arbeta vid datorn, kolla FB, läsa, lyssna på podd, spela datorspel...	Mental trötthet	Träna, gräva, bära flyttlådor, promenera, städa, cykla...
Vara vaken	Sömnighet	Sova

40

Många vilar från mental stimulans med att stimulera sig mentalt

Satsa på **RANDIGA DAGAR** istället

41

"Energi-balansering"

- **Ta pauser**
  - pyttesmå pauser kan ge stor effekt
- **Växla mellan olika typer av aktiviteter**
  - vila inte från mental aktivitet med mental aktivitet
- **Vila i aktivitet**
  - unna dig att göra bara en sak i taget

42

Psykoterapin

- **Behandla tröttheten: beteendemönster runt aktivitet och återhämtning, sömnbehandling**
- Hantera pågående psykiska symtom (tankar, känslor, kroppsörnimmelser)
- Förebygg återfall (stresshantering?)

Vi ger 8 gruppssessioner och 2-3+ individuella sessioner

43

Fysioterapin

- Ökad kroppskänedom/medvetenhet
- Förbättrade andningsmönster
- Goda aktiviteter - god återhämtning
- Varsam inställning av fysisk aktivitet (från nivån patienten är på)
- Avspänning/avslappning

Vi ger 8 gruppssessioner

44

Arbetsterapin

- Aktivitetsbalans
- Generalisering till arbetslivet genom planering av arbetsåtergång:
  - Arbetsanpassning
  - Plan för arbetsåtergång
  - Samordning och samarbete med arbetsgivare, FK mfl
  - kunskapsöverföring till arbetsgivare (och övrigt nätverk)

2-3 gruppssessioner + 2-4 ind.

45

Läkemedel?

- Det finns inget läkemedel för utmattningssyndrom
  - Vi sätter nästan aldrig in läkemedel (!)
  - Vi behandlar med psykoterapi, fysioterapi och arbetsterapi
- Läkemedelsbehandling vb utifrån symtom

46

Vikten av egenvård

Vilken roll ska vi i vården ta här?

- Äta bra
- Röra på sig
- Minska alkohol, droger, nikotin, koffein
- Delta i gemenskap
- Tillräckligt bra sömn

Grunden även för psykisk hälsa och stresshantering

47

Hur kan omhändertagandet i primärvården se ut?

- I praktiken möter vi patienter som fått allt från (nästan) ingenting från sin vårdcentral, till de som fått mer omfattande åtgärder
- **Tajningen av åtgärder tycks viktig**
  - Förebygg på patienter med stressymtom
  - Behandla utmattningssyndrom när patienten är mottaglig för aktiva insatser – oftast efter en inledande period med goda möjligheter till återhämtning (avlasta!)

48

Stepped care?

	Psykoterapi	Fysioterapi	Arbetsterapi
Stress	Stöd att prioritera / problemlösa Beteendemönster / färdigheter	Fysisk aktivitet (FAR) Avspänning/ Avslappning	Kartlägg arbetslivet Kartlägg övriga livet (och påverka)
UMS	Avlasta Få igång återhämtningen Hantera psykiska symtom Förebygg återfall genom att jobba med beteendemönster / färdigheter	Kroppsmedvetande Andning Gods aktiviteter – God återhämtning	Aktivitetsbalansering Åtgärder riktade mot arbetslivet/ arbetsåtergång

49

IBH i olika varianter sprider sig...

Integrerad Beteende Hälsa

- **Integrering**
(samarbete mellan professioner)
- **Stegvis vård**
(börja med liten insats, utöka vb)
- **Tillgänglighet**
(snabbt tillgängliga kortare besöksstider, kombinera gärna digifysiska kanaler)
- **Triagering**
(bedöm vilken yrkesgrupp som ska ta emot redan förstabesöket)

Stressmottagningen

50

Vad säger forskningen?

Massor med forskning om STRESS	Bara lite forskning om UTMATTNINGSSYNDROM
<ul style="list-style-type: none"> • Stress med olika definitioner • Stress kopplat till nästan vad som helst • Sambandsstudier • Preventionsstudier • Interventionsstudier 	<ul style="list-style-type: none"> • Få med de svenska diagnoskriterierna • Fler med andra mer eller mindre närliggande definitioner • Sambandsstudier • Enstaka interventionsstudier

Stressmottagningen

51

Vad säger forskningen om utmattningssyndrom och sömn?

- Sömn < 6 timmar predicerar UMS
- Fler arousals, sömnfragmentering, vakentid, mer stadium 1, mindre djup- och drömsömn.
- Normalisering av sömnen korrelerar med arbetsåtergång
- 15% översover och har mer uttalade symtom

Se till exempel
Söderström, M, Jeding, K, Ekstedt, M, Perski, A & Åkerstedt, T. (2012)
Grossi G, Jeding K, Söderström M, Osika W, Levander M, Perski A. (2015)

Stressmottagningen

52

Kognitiva funktionsnedsättningar

- ♦ Minne och exekutiva funktioner är nedsatta jämfört med frisk kontrollgrupp
- ♦ Delvis övergående problem, men pat presterar ev sämre än kontroller även efter behandling
- ♦ Studie visar på problem 3 år efter diagnos hos många (milda problem)
- ♦ Minnesträning kan ev hjälpa

Se till exempel:
Malmberg-Gavallin et al (2015), Ellbin, et al (2017), Jonsdottir et al (2017), Savic et al (2017)

SAMMANFATTNING & REVIEW: Grossi, G, Perski, A, Osika, W & Savic, I (2015)

Stressmottagningen

53

Behandlingsforskning

- KBT över internet effektivt för primärvårdsgrupp
- Ännu ingen vedertagen behandling men multimodal rehab rekommenderas
- "Symtom verkar förbättras oavsett intervention"
- Inget samband symtom/arbetsåtergång?: Riktade insatser mot arbetsåtergång minskar sjukskrivning effektivast?
- Sömnen tycks viktig att förbättra

Se till exempel:
Perski, O, Grossi, G, Perski, A & Niemi, M (2017), Lindåster, E, Axelsson, E, Salomonsson, S, Santoff, F, Ejeby, K, Ljótsson, B, Åkerstedt, T, Lekander, M, Hedman-Lagerlöf, E (2018), Wallensten, J, Åsberg, M, Wiklander, M, Näger, A (2019)

Stressmottagningen

54

Sammanfattning?

- Psykisk ohälsa största diagnosgruppen
- Utmattningsyndrom svensk diagnos 2005
- Beror till stor del på exponering
- Hur rehab kan se ut, hur vård kan se ut
- Lite forskning

 Stressmottagningen

55

Vad kan du göra idag?

Tack för mej!

Kerstin Jeding
 jeding@stressmottagningen.com
 stressmottagningen.com

Guidad stresshantering – sök på Stressmottagningen som 'artist'

 Spotify MUSIC TIDAL

 Stressmottagningen

57

Boktips

Självhjälpsböcker för stress/många tankar/oro

Russ Harris *Lyckofällan (med flera titlar)*
 Fredrik Livheim mfl *Leva*
 Giorgio Grossi *Hantera din stress med KBT*
 Kerstin Jeding *29 sidor mot stress* och *29 sidor mot oro*
 Grossi & Jeding *Vägen ur utmattningssyndrom*

Självhjälpsböcker för att förbättra sömnen

Marie Söderström *Sömn. Sov bättre med KBT*
 Kerstin Jeding *29 sidor mot sömnbesvär*

 Stressmottagningen

58